

La repressió de la dissidència austriacista a Madrid: el cas de Joan Gensana, agent de la Generalitat a la cort (1702-1704)

The repression of pro-Austrian dissidence in Madrid: the case of Joan Gensana, the Generalitat's agent at the royal Court (1702-1704)

per Xevi Camprubí

RESUM:

La descoberta, l'any 1702, d'un focus de dissidència austracista a Madrid va despertar el nerviosisme a la cort. El cas del sacerdot català Joan Gensana, un dels detinguts, aporta alguns detalls sobre un procés per sedició del tot desconegut, a la vegada que permet constatar com, pocs mesos després de l'arribada de Felip V al tron, el temor a un augment dels partidaris de l'arxiduc Carles era, tal com succeí a Barcelona i a València, molt present a la capital castellana.

PARAULES CLAU:

Austriacisme, repressió, premsa d'opinió, Joan Gensana.

ABSTRACT:

A pro-Austrian dissident movement uncovered in Madrid in 1702 gave cause for concern there. The case of the Catalan priest Joan Gensana, who was among those arrested, provides some details of a hitherto unknown trial for sedition and shows that, not long after the accession of Philip V to the Spanish throne there was in the Castilian capital, no less than in Barcelona and Valencia, great fear about the increase in the numbers of the Archduke's supporters.

KEY WORDS:

Pro-Austrian dissidence, repression, the press, public opinion, Joan Gensana.

«Participo a V.S.F. com vuy a las nou horas del matí, de ordre del senyor cardinal Portocarrero y president de Castella, m'a vingut a pendra lo tinent de la villa y m'a portat a la presó.» El 9 de setembre de 1702, el sacerdot Joan Gensana, un català resident a Madrid, escrivia una carta als diputats de la Generalitat de Catalunya per tal de comunicar-los, amargament, la seva detenció, a la vegada que els suplicava el favor de remetre un informe a les autoritats de la capital castellana per tal de poder demostrar la seva innocència. Entre els motius de l'arrest hi figurava, tot i que ell ho negava, l'acusació de mantenir contactes amb elements sospitosos de conspiració i, fins i tot, d'haver enviat pamflets antiborbònics a Barcelona. «No sé la causa, lo que puch assegurar a V.S.F. [és] que no tinch cosa que-m puga donar

lo més leve cuidado, perquè no tinch ni he tinguda correspondència sinó la de V.S.F», assegurava en la seva carta als diputats.¹

Val a dir, en aquest sentit, que Joan Gensana actuava com a agent del General a la cort espanyola des de 1697, de manera que mantenia un contacte pràcticament setmanal amb els diputats catalans a través de l'estafeta, el correu ordinari que enllaçava Madrid amb Barcelona. La detenció del sacerdot es produí en un moment en què el govern, presidit, en absència del rei Felip V, pel cardenal Portocarrero, havia engegat –arran del desembarcament de l'exèrcit aliat a les costes de Cadis l'estiu de 1702– un seguit de mesures encaminades a perseguir els partidaris de l'arxiduc Carles d'Àustria, entre les quals hi figurava, sens dubte, el control de la correspondència.

L'objectiu d'aquest article és mostrar, partint del cas de Joan Gensana, com la repressió de l'austriacisme va començar, fins i tot a Madrid, molt abans del primer intent per part dels aliats de conquerir Barcelona, el 1704. A la vegada, serveix també per deixar constància de la importància que la premsa d'opinió va adquirir, ja des dels primers moments de la Guerra de Successió, en la difusió de l'austriacisme, així com la preocupació que això va generar a les autoritats borbòniques. D'igual forma, l'exemple de Gensana permet resseguir un cas relacionat amb l'espionatge al més alt nivell, una pràctica molt utilitzada per la major part de governs a l'Europa moderna i de la qual Catalunya no en va quedar al marge.

De sacerdot a espia

El periple de Joan Gensana arrenca a Figueres el 1692, en plena guerra dels Nou Anys, quan fou temptat pels francesos perquè contribuís a propiciar una revolta a Catalunya, una circumstància que afavoria els interessos de Lluís XIV en el desenvolupament d'aquell conflicte. El sacerdot ho explicava uns anys després en un memorial que va adreçar al rei Carles II per tal d'obtenir un privilegi:

Señor, el licenciado don Juan Gensana, presbítero y beneficiado de la villa de Figueras, en el Prinzipado de Cataluña, dize que allándose por el año pasado de noventa y dos en dicha villa sirviendo su beneficio se le abló de parte de ziertos ministros de Francia por el medio de una espía, confidente del enemigo, solicitando la influencia del suplicante para asegurar el logro de la entrega de Barzelona y demás ciudades y lugares de aquel Prinzipado, teniendo para esta trayción ganados algunos personajes, que malcontentos, avían concurrido a esta conspiración, faltando a la obediencia y fidelidad a V. Magestad.²

La captació de sacerdots catalans per part dels francesos no era una pràctica nova. Com ha assenyalat Òscar Jané, l'any 1689, durant els primers mesos de la

1. Arxiu de la Corona d'Aragó (en endavant, ACA), Generalitat, Cartes rebudes, Sèrie R, 100, 90.
2. ACA, Consell d'Aragó, Lligalls, 0251, 93.

guerra dels Nou Anys i coincidint amb la revolta dels Barretines, l'intendent del Rosselló, Ramon Trobat, un català exiliat que s'havia posat al servei de França després de la guerra dels Segadors, va creure necessari «tenir un home de confiança a Barcelona per a mantenir-se informats i intoxicar els canals de la revolta». Amb aquest objectiu, Trobat va utilitzar un capellà natural de Ceret –que parlava català, castellà i francès– per tal d'obtenir informació sobre la situació que es vivia a Catalunya. Segons Jané, Trobat confiava molt en la capacitat dels sacerdots com a informadors, «ja que tenien un gran poder a dins de la població i els usava segons el seu gust, tant per al contraban personal com en afers d'espionatge».³

En qualsevol cas, l'intent dels francesos de captar Joan Gensana no va funcionar del tot bé, ja que el sacerdot ho va posar en coneixement del virrei de Catalunya, el duc de Medina Sidonia. Aquest, al seu torn, va encarregar-li que acceptés l'oferiment dels agents de França i que després l'informés de tot el que maquiaven, actuant, d'aquesta forma, com a doble espia:

Haviéndole ofrezido al suplicante los primeros cabos de Francia superiores premios, dinero y dignidades eclesiásticas por que concurriere con los demás al referido fin, despreciándolos todos y estimando más ser fiel vasallo de V. Magestad que sus mayores intereses, dio quenta personalmente al duque de Medinasidonia, capitán general que a la sazón se hallava en dicho Prinzipado, a quien descubrió esta conspiración y cómplices de ella [...]. Haviéndole dado muchas gracias el Duque, le ordenó asegurase a los cavos del enemigo la influencia del suplicante en sus máximas, a fin de que con esta cautela le propalasen sus ánimos e intento por menor y que de todo le fuese dando quenta [...]. Pasó el suplicante a executar la militar máxima de fingirse coaligado con los demás, en cuya confianza inquirió del enemigo los íntimos arcanos de que fue noticiando al Duque, con leal puntualidad, observando las órdenes que le ministrava por sus cartas y zifras.⁴

Malgrat tot, el 1693, arran de la caiguda, el juny d'aquell any, de la fortalesa de Roses a mans de l'exèrcit francès, Gensana fou descobert i hagué de fugir, abandonant la família i els béns que tenia a Figueres i a Prada de Conflent, d'on probablement era originari.

Haviéndose perdido la plaza de Rosas y descubierta ya por el enemigo la fidelidad del suplicante a V. Magestad y averles frustrado sus máximas con la confianza que d-él avían hecho, solicitaron prenderle y castigarle, con que le fue preziso retirarse, abandonando su patria y familia y conveniencias, pues a perdido en la villa de Prada y de Codobet [Codalet] zinco casas de campo con sus tierras, un beneficio que obtenía en la yglesia de dicha villa

3. O. JANÉ CHECA, *Catalunya sense Espanya. Ramon Trobat, ideologia i catalanitat a l'empara de França*, Catarroja, Afers, 2009, 197.

4. ACA, Consell d'Aragó, Lligalls, 0251, 93.

de Prada, que rentava cada año ducientas libras y el patronato de otro que presentava su casa, el qual presentó después de la fuga del suplicante el yntendente Trobat, ministro de Franzia. Y asimismo a perdido el beneficio de la referida villa de Figueras, que le rentava quatrocientos ducados de plata.⁵

Aleshores, Joan Gensana es va traslladar a viure a Madrid, ciutat en la qual ja residia cap a final de l'any 1693 o a principi del següent. Tanmateix, un temps després, les dificultats econòmiques i la necessitat de «socorrer a su madre y familia», el van empènyer a demanar, a través del Consell d'Aragó, una ajuda al rei Carles II. Si bé, inicialment, va aconseguir un benefici eclesiàstic al castell de Pals, l'ocupació d'aquesta fortificació per part de l'exèrcit francès va fer que el sacerdot presentés una nova súplica al rei.

En cuia atención le ha nombrado el Consejo en un beneficio de su provisión que havia vacado en el Castillo de Pals, del Principado de Cataluña, que no vale mas de diez y ocho libras de ardites al año, por no haver al presente otra cosa vacante de mas combeniencia en que se le pueda atender. Y reconociendo este sugeto que por haverse apoderado el enemigo de aquel castillo, no le puede resultar alivio de este expediente, ha hecho dexación de él, volviendo a reiterar su súplica sobre que V. Magestad sea servido señalarle por mesadas en la renta del tabaco alguna ayuda de costa, en el interin que no se acomoda.⁶

Finalment, l'agost de 1696, després que el duc de Medina Sidonia informés positivament al Consell que Gensana sempre havia complert «las obligaciones de buen vassallo», el rei li va concedir una plaça a la capella reial de la cort, amb una remuneració de 500 ducats anuals.⁷

Agent a Madrid

Malgrat tenir les necessitats econòmiques ben cobertes, poc després d'obtenir la plaça a la capella reial Gensana va sol·licitar, amb la mediació del confessor de la reina Marianna, que li fos assignat l'ofici d'agent de la Generalitat de Catalunya a Madrid, el qual havia quedat vacant poc abans. D'aquesta forma, el febrer de 1697 els diputats van rebre la visita de Josep Galceran de Cartellà, baró de l'Albi, que va posar a les seves mans una carta del confessor, el pare Gabriel, en què, en nom de la reina, els suggeria la conveniència que Gensana fos agraiat amb el càrrec.

Attenent que vaca la agència del present Principat en la Cort de sa Magestat (Déu lo guarde) per mort de don Benet de Pelegrí, últim obtentor, y

5. ACA, Consell d'Aragó, Lligalls, 0251, 93.

6. ACA, Consell d'Aragó, Lligalls, 0251, 93.

7. ACA, Consell d'Aragó, Lligalls, 0251, 93.

que a est concistori lo dia present és vingut lo noble don Joseph Galceran de Cartellà y Çabastida, baró del Albi, qui en nom de la Real Magestat de la Reyna nostra Senyora, ha insinuat a sas senyorias quan de son Real agrado fóra que provehissen dita agència en la persona del licenciado don Joan Genzana, capellà de altar de la Real capella de sa Magestat de la dita Reyna nostra Senyora, posant en mans de sas senyorias una carta que lo Rm. P. fr. Gabriel, caputxí, confessor de sa Magestat, de data de 9 de febrer del corrent any, escriu a dit don Joseph en nom de sa Magestat per dit effecte, junt ab lo memorial que dit Genzana posà en las Reals mans de la Reyna nostra Senyora [...]. Y encara que sas senyorias tenian ideat subjecte cabal per dit carrech de agent y sols faltava lo publicarse la nominació de aquell, [...] desitjant com sempre desitja lo consistori servir a la Reyna nostra Senyora en tot lo possible, delibera perçò que dit Joan Genzana sia provehit, com ab la present sas senyorias provehexen, del dit càrrech de agent de la Generalitat de est Principat en la Cort de sa Magestat.⁸

L'agent a la cort era una figura utilitzada tradicionalment per les institucions polítiques catalanes –no només per la Generalitat– per tal de dur a terme tasques burocràtiques, com, per exemple, ocupar-se de trametre la correspondència en ambdós sentits, o bé posar en mà del rei o dels seus ministres memorials de greuge, peticions i altres documents similars. No era, en aquest sentit, un ambaixador propiament dit, sinó més aviat un representant administratiu que, en ocasions, fou compartit pels tres comuns, la Generalitat, el Consell de Cent i el Braç Militar. Es tractava, en qualsevol cas, d'un càrrec de prestigi i que gaudia d'una bona remuneració. L'any 1669, per exemple, Francesc Pujol, aleshores agent del General a la cort, va rebre 427 lliures pel «salari ordinari» corresponent a un any.⁹

Per tot plegat, un càrrec com el d'agent de la Generalitat tenia molts pretendents. A principi de febrer de 1697, pocs dies després de la mort de Benet de Pelegrí, els diputats van rebre almenys dues peticions per substituir-lo, una de les quals era la de Ferran de Pelegrí, fill del difunt. Com era habitual en els casos d'oficis que no estaven sotmesos a la insaculació, els diputats van concedir la gràcia al fill de qui fins aleshores havia ostentat el càrrec, de manera que durant el mes de febrer fou Ferran de Pelegrí qui s'ocupà de fer les gestions de la Generalitat a Madrid.¹⁰

Tanmateix, en rebre la proposició de la reina Marianna, els diputats van procedir a fer el canvi, si bé recelaven de la idoneïtat de Joan Gensana per exercir com a agent. És per això que, tot i acceptar la petició reial, la Generalitat va condicionar

8. ACA, Generalitat, Esborrany de deliberacions, 1695-1698, Sèrie General (N), 382, 292. El confessor de la reina Marianna era el pare Gabriel Pontiferrer, frare caputxí, que aleshores formava part del nucli dur de la cort, en el qual, entre altres, hi havia l'almirall de Castella i el comte d'Oropesa. L. RIBOT, *El arte de gobernar. Estudios sobre la España de los Austrias*, Madrid, Alianza Editorial, 2006, 241.

9. ACA, Generalitat, Registre de dates extraordinàries, trienni de 1668, Sèrie G, 46/35, 92.

10. ACA, Generalitat, Cartes rebudes, Sèrie R, 125, 135-148.

el nomenament al fet que «dit Genzana sia capàs desta gràcia y tinga las qualitats necessàries se requereixen per tenir dit empleo [...], que per no ser persona coneguda dubtan sas senyorias las tinga».¹¹

Joan Gensana va començar a actuar com a agent del General a Madrid a partir del mes de març de 1697. De les cartes enviades als diputats se'n desprén que al llarg dels mesos següents va haver de desplegar una intensa activitat a la cort, sobretot arran de tot l'enrenou que va comportar el setge que els francesos van posar a la capital catalana aquell any. De la mateixa manera, l'activitat de Gensana es va incrementar amb motiu de la mort del rei Carles II i de la successió de Felip V a la corona hispànica, com també amb la posterior celebració de Corts a Catalunya.¹²

En la correspondència rebuda per la Generalitat en els dies posteriors a la mort de Carles II s'entreveu la simpatia que Gensana tenia pel rei. «Admiro la inconstància de aquest bárbaro pobla [amb referència als habitants de Madrid] en la facilitat del consuelo, que estan tan alegres com si tal rey no agués mort. Pot ser que algun dia ho ploraran», es lamentava el sacerdot. Poc després, el gener de 1701, mostrava de nou el seu enyor envers el difunt i, fins i tot, preveia la catàstrofe que amenaçava Europa. «Amb lo temps tots coneixeran la benignitat del amabilíssim y pobre difunt y la falta. [...] Lo temps nos desenganyarà. Sols dich que las guerras seran molt sangrientas».¹³

De fet, el canvi dinàstic va estar a punt de tenir conseqüències molt negatives per al sacerdot, ja que, amb l'arribada de Felip V al tron, la nova administració va dur a terme una reforma substancial de la capella reial. Amb tot, tal com el mateix Gensana explicava el maig d'aquell any en una carta adreçada als diputats, finalment va conservar la plaça.

A la Real capilla y [ha] agut fieria cuchillada de reforma, assí de capellans de altar, que són los de exercici, com de cantors. De capellans sols havem quedats en son Real servey altre y jo, que nos an aumentat de 400 ducats més de renta. De capellans de honor no y hagut reforma perquè no costan a sa Magestat ni un maravadí.¹⁴

11. ACA, Generalitat, Esborrany de deliberacions, 1695-1698, Sèrie General (N), 382, 292. El 28 de febrer de 1697 els diputats de la Generalitat van escriure a la reina per comunicar-li que havien nomenat Gensana com a agent. ACA, Generalitat, Lletres trameses a papes i reis, Sèrie General (N), 923, 152v-153.

12. Antonio Peña ha analitzat l'activitat de Joan Gensana arran de la mort de Carles II i l'inici del procés successori. Aquest autor, però, malinterpreta la funció del sacerdot com a enllaç entre la Generalitat i la monarquia, atorgant-li un paper negociador del tot inexistent i impropï d'una figura com la de l'agent del General a la cort. A. R. PEÑA IZQUIERDO, *La crisis sucesoria de la Monarquía española. El cardenal Portocarrero y el primer gobierno de Felipe V (1698-1705)*, tesi doctoral, UAB, 2005, vol. 3, 5-26.

13. ACA, Generalitat, Cartes rebudes, Sèrie R, 132, 79 i 245.

14. ACA, Generalitat, Cartes rebudes, Sèrie R, 133, 191.

L'inici del calvari

Joan Gensana fou detingut, com ha estat explicat a l'inici, el setembre de 1702 per ordre expressa del cardenal Portocarrero. La reacció dels diputats de la Generalitat en ser informats per mà del mateix afectat fou, simplement, la de nomenar un substitut. Així, en una deliberació feta el dia 22 d'aquell mes, el consistori va acordar encarregar l'ofici d'agent del General a Madrid a Pau Abadal, «per interim durant lo impediment de dit Gensana».¹⁵

Aquesta vegada, val a dir, la Generalitat no va escoltar les recomanacions que els van arribar des de Madrid. Poc després de la detenció de Gensana, els diputats van rebre una carta del duc de Sessa en què els suggeria que concedissin la plaça d'agent a un capellà valencià. Tot sembla indicar, per tant, que la cort tenia molt d'interès a situar una persona de confiança al capdavant de l'agència de la Generalitat, qui sap si per poder supervisar o influir en les relacions entre els diputats i el seu representant a Madrid.

Haviendo entendido que V.S. tiene motivo para nombrar nuevo agente que cuide de sus dependenzias y de las de ese Principado, no puedo escusarme de suplicar a V.S. (como lo hago con todo empeño) se sirva de honrrar con este título de su agente a el licenciado don Joseph Orts y Molina, doctor en ambos derechos y capellán de su Magestad en la Real Capilla de la Encarnación desa Corte, natural de la ciudad de Gandía, en quien concurren las circunstancias de inteligencia y actividad que se nezesitan para este empleo.¹⁶

En qualsevol cas, per a Gensana la detenció fou l'inici d'un veritable calvari. La següent comunicació amb la Generalitat després de l'arrest data del 25 de novembre de 1702. En la carta, el capellà informava als diputats que acabava de sortir d'un règim d'incomunicació de més de dos mesos i que, a més, havien empresonat també la seva criada, la qual va rebre amenaces de tortura per tal que declarés en contra d'ell. Gensana insistia en la seva innocència, bo i assegurant que no havia mantingut altra correspondència que la que tenia amb els diputats.

Fins vuy no he tingut ocasió de escriure a V.S.F. perquè lo dilluns passat me soltaren de un ençerro infernal, sens haver vist sol ni lluna en 73 dias, que m'an tractat com si fos y pitjor que a un perro, havent tinguda presa la criada 44 dias y entre ells 28 de ençerro, amenant-la de donar-li torment

15. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1701, Part 3a, Sèrie General (N), 261, 352.

16. ACA, Generalitat, Cartes rebudes, Sèrie R, 100, 115. L'any 1699 la reina Marianna va proposar als consellers de Barcelona el nomenament de Joan Gensana com a agent del Consell de Cent a Madrid. Aquesta petició, però, tampoc va prosperar. AHCB, Consell de Cent, Lletres closes, 1697-1700, 1B-VI-112, 171.

si no deia lo que ells volian, alcalde y escribano, subjectes de tant mala conciençia y cruels com tot lo món sap. Y com la pobra dona en la veritat no pot dir cosa per la misericòrdia de Déu que jo aja incorregut en contra de sa Magestat, Déu lo guarde, ni sombra de cosa tant fea, ni jo puga encontrar ni per part de fora ni de dins de haont dimane un contratemps tan gran, per no haver tinguda correspondència ninguna sinó és la de V.S.F.¹⁷

Conscient que, de ben segur, la correspondència amb els diputats era llegida per les autoritats reials, Gensana es mantenia caut a l'hora de donar detalls, insistent que no sabia els motius pels quals l'havien empresonat. Això no obstant, de tant en tant deixava anar algunes pistes de per on anaven els trets.

Al cap de 7 dias de pres me va preguntar lo alcalde si coneixia un sacerdot català que se anomena lo doctor Sabath, que ell lo avia tingut en sa casa per son capellà. Jo li responguí que lo coneguí set anys y mitg aurà, poch més o menos, y no l'e vist ni tractat més. Me preguntaren també si coneixia a Lluís Panedas. Diguí que sí, però que un any casi que no corria ab ell, com és veritat, que ni bon dia ni bona nit nos donam. Y segons me an dit a la càrçel, a fet alguna bargantada, no sé lo fet. Altres desençerrats me an dit que a la major part an preguntat per dit infame Panedas. Tot lo sobredit m'a preguntat lo alcalde verbalment, devant notari. Fins ara jo no sé per què estic pres, antes desitjo me prengan alguna declaració pera donar satisfacció de mon limpio obrar y saber que enruedo és aquest, perquè jo he donat ja lo cap entre las parets sens poder discorrir ni encontrar la més leve culpa, axí de obrat com de paraula, y més no sent ma casa, casa de conversació ni de mi poden encontrar firma mia ni carta ni papers sediciosos, y com tinch dit sens haver tinguda altra correspondència que la de V.S.F.¹⁸

D'aquesta carta es dedueix que tot aquell enrenou afectava a un gran nombre de persones, entre les quals hi havia més d'un sacerdot. Gensana, però, es mostrava convençut que ben aviat el posarien en llibertat i no deixava de suplicar als diputats que escrivissin al cardinal Portocarrero i a la Junta de Govern per poder demostrar la seva innocència.

Jo espero que los senyors de la Junta lo miraran ab molta judicació y nos despatcharan ab brevedat, que som molts los interessats y los que havem estats ençerrats, y a lo que veitg los demás hòmens de moltas obligacions, per tot lo qual suplico a V.S.F. sia servit escriure a la Junta y al senyor Cardenal mon modo de obrar y zel al servey de sa Magestat en tot lo temps que he corregut als negocis de V.S.F..¹⁹

17. ACA, Generalitat, Cartes rebudes, Sèrie R, 101, 169.

18. ACA, Generalitat, Cartes rebudes, Sèrie R, 101, 169.

19. ACA, Generalitat, Cartes rebudes, Sèrie R, 101, 169.

A pesar de la llarga explicació feta per Gensana, els diputats de la Generalitat el van respondre de forma més aviat lacònica, una actitud que mantindrien en la successiva correspondència amb l'agent empresonat: «en tot lo que li sia possible y permès no-s faltará en donar a V.M. lo consuelo que puga dependir de nostre árbitre y confiam que Déu nostre Senyor, per sa infinita clemència, affaborirá a V.M.».²⁰

El despertar de l'austriacisme

En la seva obra sobre la guerra de Successió al Regne de València, Carme Pérez Aparicio ha alertat que tant els historiadors i dietaristes valencians coetanis com la historiografia en general han ignorat «per complet» l'aparició i el desenvolupament de la dissidència austriacista en aquell territori. No ha estat, així doncs, fins a la publicació dels treballs d'aquesta historiadora que hom ha pogut constatar que les primeres mesures repressives engegades contra els partidaris de l'arxiduc Carles en terres valencianes es produïren l'any 1701.²¹

De forma semblant, Joaquim Albareda ha mostrat que a Catalunya existia un «ambient de revolta» molt abans del que es creia. Segons aquest historiador, els sentiments a favor de l'austriacisme van prendre cos a partir de la segona meitat de 1702 –o sigui, dos anys abans del primer intent aliat de conquerir Barcelona–, «potser perquè l'inici de la guerra entre els dos blocs féu albirar esperances als simpatitzants de la casa d'Àustria, però també sens dubte per les repetides actuacions de tall absolutista dels ministres de la monarquia».²²

Un exemple d'aquesta situació l'aporta el cas del notari Gabriel Rossinés, a qui l'octubre de 1702, a resultes de les mesures del control de la correspondència engegades per l'administració borbònica, se li va interceptar una carta al seu nom, enviada des de Madrid sense remitent, que contenia informació sobre les intencions de les potències aliades. A més, segons assegura Francesc de Castellví, a casa del notari es van trobar diversos exemplars del manifest que l'emperador Leopold I havia fet imprimir a Holanda, en les quals exposava els seus arguments per reclamar la monarquia hispànica a favor de l'arxiduc Carles, el seu fill. D'aquest mani-

20. ACA, Generalitat, Sèrie General (N), 896, Registre de lletres trameses, 1702-1703, 66v, 2 de desembre de 1702.

21. C. PÉREZ APARICIO, *Canvi dinàstic i Guerra de Successió. La fi del Regne de València*, València, Tres i Quatre, 2008, vol. I, 347-387.

22. J. ALBAREDA, *Els catalans i Felip V, de la conspiració a la revolta (1700-1705)*, Barcelona, Vicens Vives, 1993, 90-120. Sobre la gènesi de la dissidència austriacista a Catalunya, vegeu també J. M. TORRAS I RIBÉ, *La Guerra de Successió i els setges de Barcelona (1697-1714)*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2007, 75-136. Pel que fa al Regne d'Aragó i, en concret, sobre l'actuació proaustriacista del comte de Cifuentes els anys 1704 i 1705, vegeu M. B. PÉREZ ÁLVAREZ, *Aragón durante la Guerra de Sucesión*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2010, 78-82.

fest, les autoritats monàrquiques a Barcelona en van trobar tres paquets a l'oficina del correu, adreçats a persones amb noms ficticis.²³

És interessant, en aquest sentit, reproduir també un fragment d'una carta que el cavaller Manuel Nadal i Despujol va escriure des de Breda, el maig de 1702, a Bernat Josep Olives de Nadal, el seu nebot, que vivia a Ciutadella, a l'illa de Menorca.

Los amigos de nuestra cuadrilla se hallan aún accidentalmente en Barcelona. Eril por la indisposición [que] sobrevino a su hermano antes de partirse, y Çabastida también por lo mismo, y Tamarit que las va dilatando de día en día; y sólo Oliver es el que queda para cuidar de esparcir noticias a todos, aunque va muy celoso por haber estos días preso a dos sujetos por esa causa.²⁴

Segons José Luis Amorós, autor de diversos llibres sobre la vida de Bernat Josep Olives de Nadal, els personatges citats en aquella carta eren Salvador de Tamarit, Antoni d'Erill i Francesc Sabastida, coneguts austriacistes, per bé que no queda clar qui era l'esmentat Oliver. En qualsevol cas, el testimoni escrit de Manuel Nadal i Despujol mostra com, fins i tot abans de l'estiu de 1702, a Barcelona s'havien practicat algunes detencions de dissidents austriacistes.²⁵

A l'illa de Mallorca, d'una forma semblant, el desembre de 1702 hi hagueren unes quantes detencions, com va recollir Maties Mut, un cronista de l'època. «A 18 desembre 1702 el senyor virrey va fer prendre tres o quatre hòmens perquè parlarven contra el Rey Felip 5, y el senyor bisbe també va fer pendre set o vuit o deu capellans».²⁶

En canvi, la situació a Castella fou, pel que sembla, ben diferent. Almenys, les principals obres que tracten sobre la guerra de Successió a Espanya assenyalen l'existència d'un rebuig inicial d'una part de les elits davant la presència de francesos a la cort, per bé que no detecten cap moviment conspirador d'una certa magnitud. Henry Kamen, en aquest sentit, apunta que els historiadors mai han dubtat de la lleialtat dels castellans cap a Felip V. La causa principal, segons ell, fou que Castella lluitava per una herència que, en aquell moment, a l'inici de la guerra de Successió, s'identificava amb la casa de Borbó. «Castilla había monopolizado du-

23. F. DE CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, Madrid, Fundación Francisco Elías de Tejada, 1997, vol. I, 362. Segons aquest historiador del manifest de l'emperador se n'arribaren a imprimir 20.000 exemplars, dels quals uns 8.000 foren introduïts a Castella pel príncep Jordi de Darmstadt, des de Lisboa, el juliol de 1702. CASTELLVÍ, *Narraciones...*, 371. Sobre la detenció de Gabriel Rossinés, vegeu també A. ALCOBERRO, «Catalunya davant l'escenari europeu a la Guerra de Successió», dins DIVERSOS AUTORS, *L'aposta catalana a la guerra de Successió*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2007, 36.

24. J. L. AMORÓS, *Al creuer de la història. L'època i la vida de Bernat Josep Olives de Nadal*, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 1999, 153-154.

25. És possible que el tal Oliver fos algun dels membres de la família Oliver de Botaller, també austriacistes.

26. AMORÓS, *Al creuer...*, 167.

rante toda la época de la Casa de Austria toda la maquinaria del Imperio, tanto en Europa como en América; y los otros reinos intentaban ahora cambiar la inclinación de la balanza. Castilla luchaba por tanto por su propia herencia».²⁷

Sigui com vulguí, l'estiu de 1702 fou determinant per al desenvolupament de l'austriacisme a la península. Cal tenir en compte que, en aquell moment, el govern efectiu havia estat assumit pel cardenal Portocarrero, ja que Felip V es trobava a Itàlia, participant en la guerra contra l'Imperi. Segons Castellví, la rígida actitud del cardenal va fer augmentar considerablement el nombre de nobles disgustats amb el govern, així com de persones d'estrats inferiors. «Manifestábanse muchos castellanos de menos esfera malcontentos», explica aquest historiador.²⁸

A banda d'això, un altre fet determinant va ser l'intent de l'exèrcit aliat de desembarcar a les costes de Cadis, l'agost de 1702, cosa que, en paraules de Carme Pérez Aparicio, va representar un «toc d'alerta» que va contribuir a fer «decantar les posicions a favor i en contra de la Casa de Borbó». Entre les mesures adoptades per les autoritats borbòniques arran de l'expedició aliada a Andalusia destaca l'ordre d'obrir la correspondència dels particulars, «novedad –segons Castellví– la mayor y jamás practicada». Per acabar-ho d'adobar, la fugida de Juan Tomás Enríquez de Cabrera, almirall de Castella, cap a Lisboa, a final de setembre de 1702, va fer augmentar encara més la inquietud a la cort de Madrid.²⁹

Val a dir, en aquest sentit, que no sembla que existís cap relació entre l'afer de l'almirall de Castella i els detinguts que esmentava Gensana. En primer lloc, perquè aquests darrers eren individus que pertanyien a una extracció social més baixa que la gent propera a l'almirall; segon, pel secretisme que va envoltar l'aposta d'aquest per l'arxiduc i la seva fugida cap a Lisboa, de la qual ni el seguici que l'acompanyava n'estava informat. Finalment, perquè la detenció de Joan Gensana, el 9 de setembre de 1702, fou prèvia a l'entrada de l'almirall a Portugal, que es va produir el darrer dia d'aquell mes, moment en què a la cort de Madrid foren conscients de la situació.

En qualsevol cas, és en el context que es vivia a Madrid l'estiu de 1702 que cal situar la detenció de Joan Gensana i dels altres sospitosos de conspirar contra la monarquia borbònica. Després de ser-li aixecat l'estat d'incomunicació, el sacerdot va mantenir un intercanvi epistolar amb la Generalitat de Catalunya gairebé setmanal, a través del qual es possible fer un seguiment del cas. El gener de 1703 escrivia

27. H. KAMEN, *La Guerra de Sucesión en España, 1700-1715*, Barcelona, Grijalbo, 1974, 273-274. Sobre les raons de la fidelitat de Castella a Felip V, vegeu també J. ALBAREDA, *La Guerra de Sucesión en España, 1700-1714*, Barcelona, Crítica, 2010, 103-106; I. M. VICENT LÓPEZ, «La cultura política castellana durante la Guerra de Sucesión: el discurso de la fidelidad», dins P. FERNÁNDEZ ALBALADEJO, *Los Borbones. Dinastía y memoria de nación en la España del siglo XVIII*, Madrid, Marcial Pons, 2001, 217-243.

28. CASTELLVÍ, *Narraciones...*, 335.

29. PÉREZ APARICIO, *Canvi dinàstic...*, 369; CASTELLVÍ, *Narraciones...*, 362. Sobre la fugida de l'almirall de Castella a Portugal i la causa que es va obrir contra ell, vegeu M. L. GONZÁLEZ MEZQUITA, *Oposición y disidencia en la Guerra de Sucesión Española. El Almirante de Castilla*, Valladolid, Junta de Castilla y León, 2007, 377-449. A banda del cas de l'almirall de Castella, aquesta historiadora no ha detectat cap moviment conspiratiu a Madrid l'any 1702.

als diputats, convençut que ben aviat sortiria lliure, juntament, segons ell, amb altres innocents.

Jo he instat fortament pera que me donian trasllat dels actes de la causa y culpa que me podan acumular pera defençar ma ignocència y no ho puch aconseguir, ans bé me an dit que eixiré libre per la semana entrant. Y que entre los presos per estas cosas del Rey y ha culpa[bles] y sospechosos, que a tots aquests se'ls donarà trasllats pera defensar-se. Y que de tots, sols troban quatre innocents, que són los dos germans Bacaros, don Manuel de Briones y jo, que nos soltaran, com tinch dit.³⁰

A pesar de les respostes que li enviaven els diputats, tot sembla indicar que, d'en mica en mica, Gensana va anar perdent l'esperança que des de Catalunya es fes alguna cosa per resoldre la seva situació. Així, a començament del mes de març de 1703, sis mesos després d'haver estat empresonat, el capellà manifestava als diputats l'esforç que li suposava el defensar-se tot sol, a la vegada que insinuava que les autoritats el retenien deliberadament per evitar que el seu cas sortís a la llum. Fins i tot, assegurava que la situació que patia era per causa dels prejudicis que alguns ministres de la cort tenien envers Catalunya.

He procurat en los treballs de ma presó que ma paciència vencés la tenàs persecusió de los ministres que solicitaren conprehenderme a son fi, en lo que jo sempra so estat immune de incurrir. Y sabent que ja desenganyats fins los més superiors de que no pogueren vestir la fictió a son desitg, creguí lograr ab la llibertat la satisfacció de tan maliciosa impostura. Però no ha succeït així, perquè tenan empaïtg de que los aces iscan ha llum y de ells se descubre la lleugeresa, motiu pera que los retenan. [...] V.S.F. me faça la honrra de demanar testimoni de mos cargos y declaració, pera que se regonega lo poch affectas que alguns ministres són a nostra nació y Principat.³¹

En aquella carta, a més, Gensana informava als diputats que havia adreçat una súplica al duc de Montalto, president del Consell d'Aragó. A tenor de la còpia que els va adjuntar, el sacerdot es queixava que l'havien detingut sense cap prova consistent i demanava un judici just per tal de poder-se defensar.

Aviendo reconocido los mismos ministros seglares que no pudieron probar ni justificar cosa alguna de las que desean su prisión, y aviéndose hecho por el suplicante las diligencias que le fueron permitidas, solicitando su alivio y siendo sabidor de que la piedad de S.M. avía mandado, se les oyese en justicia y despachase con equidad. Y con verdad, siendo así que esta

30. ACA, Generalitat, Cartes rebudes, Sèrie R, 102, 16.

31. ACA, Generalitat, Cartes rebudes, Sèrie R, 102, 199.

resolución a más de veinte días no a podido conseguir que el vicario mande entreguen los autos para que a el mismo tiempo que el suplicante justifique su inocencia.³²

A més, en la súplica enviada al duc de Montalto, el sacerdot denunciava, de nou, que s'havia pressionat la seva criada per obtenir una declaració inculpatòria i deixava entreveure, altra vegada, que rere la seva detenció s'amagava una aversió contra els catalans.

A una criada de el suplicante, con grande opresión, se procuró declarase contra el suplicante, aún faltando a la verdad, con amenazas de tormento y aviéndole echado grillos y teniéndola quarenta y quatro días en la prisión, con veinte y ocho de duro encierro. Y reconociendo que no se le pudo prevaricar ni hazer convenir en la intensión y deseo de el mismo ministro, se le hizo proposición tan irregular como maliciosa de que su amo, siendo de nación catalán, importaba poco su pérdida ni el que padeciera.³³

De la súplica enviada al duc de Montalto se'n desprèn també que hi havia altres sacerdots que havien estat detinguts. A més, Gensana advertia que, contràriament al que estipulava el dret canònic, se'ls havia aplicat la jurisdicció civil i no pas de l'eclesiàstica, cosa que, a seu parer, era del tot inusual.

No ay exemplar de tal experiencia como ni que se aya tenido con tan summa indecencia tantos sacerdotes en una cárcel pública a la disposición y arbitrio de los seglares, sin que hallen patrocinio en el eclesiástico.³⁴

Fos com fos, al cap d'uns mesos Gensana fou jutjat per un tribunal eclesiàstic. En una carta enviada a la Generalitat el gener de 1704, el sacerdot va incloure la còpia d'una al·legació que va presentar el seu advocat, cosa que permet saber més coses sobre la conspiració descoberta a Madrid.

En todo el contesto de la causa y auctos no ay la menor comprobación ni indicio que mi parte tubiesse correspondencia con persona disidente y sospechosa ha esta Corona y porque en sustancia todo el delito que se le imputa es la concurrencia en casa el maestro Paredes y en la celda de fray Phelipe Barragán, donde se dize se leyan papeles y noticias escandalosas y perjudiciales y que se discurría sobre el derecho de su Magestad a la subcessión de esta Monarquía.³⁵

32. ACA, Generalitat, Cartes rebudes, Sèrie R, 102, 200.

33. ACA, Generalitat, Cartes rebudes, Sèrie R, 102, 200.

34. ACA, Generalitat, Cartes rebudes, Sèrie R, 102, 200.

35. ACA, Generalitat, Cartes rebudes, Sèrie R, 104, 2.

Com es pot comprovar, per tant, Gensana havia estat acusat de tenir contactes amb partidaris de l'arxiduc Carles, entre els quals hi havia altres sacerdots, un col·lectiu que, en paraules de Joaquim Albareda, fou determinant en la propagació de l'austriacisme.

La seva capacitat d'organització, la incidència en els parroquians –a través de les prèdiques i les confessions–, acompanyades de la protecció que els atorgava el seu status privilegiat, va permetre que [els sacerdots] juguessin un paper essencial tant en l'aspecte de difusió de la causa de l'Arxiduc com en l'organització de reunions clandestines i d'establiment de contactes.³⁶

D'igual forma, Carme Pérez Aparicio, assegura, referint-se als capellans del País Valencià, que no es pot posar en dubte «la seua important participació a l'hora de crear un clima i una opinió favorables a la causa imperial, ja des dels primers moments del govern borbònic».³⁷

A banda dels suposats contactes amb elements austriacistes, alguns testimonis asseguraven haver sentit que Gensana opinava obertament en contra de Felip V, així com que havia fet circular pamflets antiborbònics, cosa que els testimonis aportats per la defensa negaven.

En la comprobación deste cargo ay la diversidad y variedad que los mismos testigos deponen, pues aunque dicho Paredes y su criada y don Fernando Mir y Rey complican a mi parte en haverle oydo algunas palabras o discursos con algún desafecto al derecho de su Magestad y sus buenos sucesos, sintiendo los malos del Ymperio, y en que llevó y leyó los dos papeles intitulados el Edicto de Armestad y Clarín de la Europa, esto y lo mas se desvanece y opone y otras muchas circunstancias substanciales con lo que declaran casi todos los religiosos del Carmen calçado de la primera graduación y Josepha Lopes, criada de mi parte, y Antonio Baldivieso, bajón de la Real Capilla.³⁸

La defensa de Gensana sostenia que la difusió de pamflets contraris als Borbó no suposava cap delictes, ja que, segons el seu advocat, aquests impresos circulaven obertament per la capital castellana l'any 1702, quan fou detingut. A més, el defensor considerava que Gensana tampoc havia comés cap infracció enviant-los a la Generalitat, ja que això, de fet, formava part de la seva missió. Segons es desprèn de l'al·legació presentada per la defensa, un dels testimonis havia declarat que Gensana enviava els pamflets a Catalunya de forma encoberta.

36. ALBAREDA, *Els catalans...*, 118.

37. PÉREZ APARICIO, *Canvi dinàstic...*, 356. Sobre el posicionament del clergat majoritàriament a favor de l'arxiduc Carles d'Àustria, vegeu també M. T. PÉREZ PICAZO, *La publicística española en la Guerra de Sucesión*, Madrid, CSIC, 1966, 38-67.

38. ACA, Generalitat, Cartes rebudes, Sèrie R, 104, 2.

Porque el leer semejantes papeles no tienen proybición alguna, pues andaban impressos divulgados por la Cortte, y solo quando mi parte los hubiesse esparcidos o traídos de su horden imbiádolos a otro tubiera algún cargo apreciable. Y porque tampoco fuera delito aberlos remitido a la Diputación que le tiene encargado le embíe los que fueren curiosos, como lo ha echo con las gasetas ordinarias. Pero aún en esto ay entre las deposiciones de dichos Paredes y Mir la clara oposición que dellas resulta, pues dize este oyó a mi parte remitía a la Diputación dichos papeles, escribiéndola y poniendo el sobreescrito de otra letra y de la propia lo que miraba a su agencia y dependencias a parte, y aquel declara no oyó a mi parte tal cosa.³⁹

Per tot plegat, la defensa de Gensana argumentava que era poc creïble que una persona que exercia de capellà a la cort i que treballava per a la Generalitat de Catalunya s'hagués embolicat en activitats subversives contra la monarquia i, per això, sol·licitava al tribunal la seva absolució.

Porque no es de presumir que sugeto de las prendas y calidad de mi parte, ocupado en tan onrrroso empleo como el de agente de la Nobilíssima Diputación de Cataluña, cayesse ni aún de pensamiento en deslealtad, desafección o disidencia contra nuestro Rey y Señor, y más hallándose como se hallava con la honra y favor tan especial de haverle echo capellán del altar de su Real Capilla, no obstante la reforma que avía en ella echo.⁴⁰

L'Edicte de Darmstadt i el Clarín de la Europa

La lectura de propaganda austriacista no era una activitat gens estranya per a Joan Gensana. A final de setembre de 1700, abans, fins i tot, de la mort de Carles II, explicava als diputats de la Generalitat que havia tingut accés a un pamflet anti-francès que circulava per Madrid de forma clandestina. «És exit un paper imprès que pera llegir-lo tot és menester al menos tres horas. No se ven ni se troba. Ell és tot contra la França y sas máximas», escrivia. De nou, el mes d'octubre següent, el sacerdot va enviar dos impresos més a la Generalitat. «Remeto ha V.M. dos manifestos, en dos diferents plechs, lo un imprès en Pamplona y lo altre a Colònia. Creuré que V.M. tindrà a bé de que los aja remesos», deia aleshores.⁴¹

39. ACA, Generalitat, Cartes rebudes, Sèrie R, 104, 2.

40. ACA, Generalitat, Cartes rebudes, Sèrie R, 104, 2.

41. ACA, Generalitat, Cartes rebudes, Sèrie R, 132, 35 i 57. El manifest de Colònia enviat per Gensana podria ser el que porta per títol *Reflexiones sobre el tratado que han concluido entre sí los dos reyes de Francia y de Inglaterra y los Estados Generales de las Provincias Unidas del Pais Baxo en el gran propósito de la subcessión del Rey Católico y repartición de su Monarquía*, suposadament publicat en aquella ciutat el 1700 (Biblioteca de Catalunya [en endavant, BC], F.Bon. 2883). Es tracta d'una crítica a l'anomenat Segon Tractat de Partició, signat a Londres el març de 1700 per França, Holanda i Anglaterra amb l'objectiu de repartir-se els territoris hispànics un cop morís Carles II. Aquest mani-

Segons es desprén de la causa, entre els impresos que Gensana va enviar a Catalunya hi havia l'anomenat *Edicte de Darmstadt*. Es tractava d'un dels pamflets que el príncep Jordi de Darmstadt va fer publicar a Lisboa l'estiu de 1702, coincidint amb el seu pas per aquesta ciutat com a comandant de la flota aliada, de camí cap a Andalusia. En concret, el 24 de juliol va signar un manifest amb el qual, davant d'una imminent operació militar a la península, instava tots els habitants i soldats a acudir prop de les costes d'Andalusia, València o Catalunya per tal de donar suport a l'exèrcit aliat. D'una forma semblant, en un edicte signat a Lisboa el 2 d'agost, Darmstadt reclamava el tron d'Espanya per a l'emperador Leopold I i ordenava a tots els seus «súbdits» de qualsevol ciutat o poble a prestar-li el jurament de fidelitat en el termini de dos mesos.⁴²

Un altre dels pamflets que Gensana va enviar a la Generalitat fou el que portava per títol *Clarín de la Europa, hypocresia descifrada, España advertida, verdad declarada*. Aquest fou, sens dubte, un dels textos antiborbònics que va assolir una circulació més gran arreu d'Espanya. Només pel que fa a Catalunya, es conserven exemplars de dues edicions, aparegudes a Barcelona el anys 1705 i 1706. El responsable de la seva publicació, l'impressor Francesc Guasch, indicava que la darrera d'aquestes edicions ja era la quarta. En qualsevol cas, aquests pamflets impresos a Barcelona no eren originals, sinó reedicions d'una obra publicada inicialment a Madrid el 1702, per part, suposadament, de l'impressor Antonio Bizarrón. El fet, però, que el seu nom aparegui escrit en el pamflet amb la inusual fórmula de «Bysarron», fa pensar que es tracta d'un peu d'impremta fals. De fet, tota la producció d'aquest impressor pel que fa a premsa té un biaix marcadament filipista, cosa que fa dubtar que del seu taller en sortís un pamflet austriacista.⁴³

fest fou també reeditat aquell any a Barcelona per Tomàs Lorient, administrador de la impremta Cormellas (BC, F.Bon. 446). Això no obstant, cal advertir que les referències a la ciutat de Colònia en els peus d'impremta dels pamflets antifrancesos acostumaven a ser falses. Per a més informació sobre aquests impresos, vegeu X. CAMPRUBÍ, *L'impressor Rafael Figueró (1642-1726) i la premsa a la Catalunya del seu temps*, tesi doctoral, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2014, 1057-1065.

42. Unes còpies manuscrites d'aquests dos manifestos publicats a Lisboa, agrupats sota l'encapçalament de «Mandatos y edictos que el Príncipe Darmestad esbaltió por todo lo continente de España, en los primeros de Agosto, año 1702», es conserven a: BC, Manuscrits, Ms. 3613. El manifest, datat el 24 de juliol, va precedir de l'epígraf «Papel circular, copia de otro estampado en Lisboa, que el príncipe Darmestad al llegar a la Corte de Portugal esbaltió por toda España». No he pogut localitzar cap exemplar imprès en els catàlegs col·lectius català, espanyol i portuguès. Una menció a la seva circulació es troba a: F. DE LA PENYA, *Anales de Cataluña*, Barcelona, Joan Pau Martí, 1709, vol. 3, 503. Sobre la participació del príncep Jordi de Darmstadt en el desembarc de la flota aliada a Cadis, vegeu CASTELLÍ, *Narraciones...*, 365-369.

43. *Clarín de la Europa...*, Madrid, 1702, BC, F.Bon. 2159; *Clarín de la Europa...*, Barcelona, 1705, BC, F.Bon. 2956; *Clarín de la Europa...*, Barcelona, 1706, BC, Porter Europa Vària, 2/16. Es conserva també un exemplar d'una edició feta a Saragossa amb posterioritat a 1705, BC, Res 506/10-4t. Sobre aquest pamflet i d'altres de similars, vegeu PÉREZ PICAZO, *La publicística espanyola...*; i R. M. ALABRÚS, *Felip V i l'opinió dels catalans*, Lleida, Pagès Editors, 2001. Per a la vida i l'obra de Francesc Guasch, vegeu CAMPRUBÍ, *L'impressor Rafael Figueró...*, 698-701. Sobre Antonio Bizarrón, vegeu J. DELGADO CASADO, *Diccionario de impresores españoles (siglos xv-xviii)*, Madrid, Arco, 1996, vol. I, 71-72.

El *Clarín de la Europa* s'emmarca en una tradició de textos antifrancesos que es va desenvolupar al continent sobretot durant el regnat de Lluís XIV, com a resposta a la seva política expansionista. Com a exemples, destaquen títols com ara *Idea i proceder de Francia*, publicat el 1684 en el marc de la guerra de les Reunions; o bé, *Espíritu de Francia y máximas de Luis XIV, descubiertas a la Europa* i *La Francia con turbante*, dos pamflets que van circular per Barcelona el 1689 i el 1690, respectivament, durant la guerra dels Nou Anys.⁴⁴

En general, aquestes obres propagandístiques provenien d'Europa, per on circulaven escrites habitualment en francès o en italià, i es camuflaven rere peus d'impremta falsos. L'edició s'atribuïa a impressors inexistents –com ara War-Sager o Petruchi– de ciutats com, per exemple, Colònia o, fins i tot, en ocasions, de Vilafranca, ciutat igualment inexistent, el nom de la qual era utilitzat pels responsables dels pamflets com una al·legoria de la llibertat. Un exemple molt il·lustrador que mostra la circulació d'aquesta premsa d'opinió és el pamflet titulat *Les soupîrs de la France esclave, qui aspire après la liberté*, atribuïda a Michel Le Vassor, un sacerdot protestant francès que per raons polítiques havia hagut d'exiliar-se a Holanda, on l'obra fou impresa, de forma anònima, el 1689. Aquest pamflet fou reeditat aquell mateix any a Barcelona per l'impressor Josep Llopis, traduït al castellà, amb el títol de *Suspiros de la Francia esclava que aspira a ponerse en libertad*.⁴⁵

En una línia semblant, el *Clarín de la Europa* imprès a Madrid, un text de gairebé un centenar de pàgines, criticava la política expansionista del rei de França, a qui comparava amb un malalt tòxic que, per més que bevia, sempre tenia set. L'autor acusava els francesos de confabular-se amb l'Imperi turc en contra dels Àustries i els culpava del dany que la guerra dels Nou Anys havia causat a Europa. A la vegada, el pamflet advertia del perill que suposava la pretensió de Lluís XIV, després d'aconseguir la designació de Felip V com a successor de Carles II, d'apoderar-se d'Espanya.

Es tracta, de fet, d'un text antiborbònic escrit poc després d'iniciar-se la guerra de Successió i que, per tant, es recolza, no en els greuges comesos pel rei Felip V durant els primers anys de govern, sinó en arguments dinàstics. L'autor, en aquest sentit, negava la legitimitat dels Borbó a la successió de la monarquia hispànica fonamentant-se en la renúncia que les infantes Anna i Maria Teresa d'Àustria havien fet en casar-se, respectivament, amb Lluís XIII i Lluís XIV. Aquest era, fet i fet, el principal argument utilitzat per l'emperador Leopold per reclamar el tron espanyol per a l'arxiduc Carles d'Àustria. Observant els esdeveniments que hi apareixen citats, es pot deduir que el *Clarín de la Europa* fou escrit després de l'inici de la campanya d'Itàlia, el 1701, i abans de la declaració de guerra feta per l'Aliança de l'Haia, l'any següent.

44. *Idea y proceder de Francia...*, Colònia, Christian War-Sager, 1684, BC, F.Bon. 181; *Idea y proceder de Francia...*, Barcelona, Rafael Figueró, 1684, Biblioteca Universitària de Barcelona (en endavant, BUB), B-64/9/33; *Espíritu de Francia...*, Colònia, Christian War-Sager, 1689, BC, F.Bon. 9677; *La Francia con turbante...*, Colònia, Miguel Petruchi, 1690, BC, F.Bon. 9678.

45. *Suspiros de la Francia esclava...*, Barcelona, Josep Llopis, 1689, BC, F.Bon. 9648. Sobre la pràctica d'amagar el lloc de publicació rere noms com ara Vilafranca o Colònia, vegeu A. BRIGGS i P. BURKE, *De Gutenberg a Internet. Una historia social de los medios de comunicación*, Madrid, Taurus, 2005, 67.

Fos com fos, el *Clarín de la Europa*, tal com es desprèn del peu d'impremta, va començar a distribuir-se per la capital castellana a partir de 1702. Fins i tot, segons assegurava l'advocat de Joan Gensana, aquest pamflet circulava aquell any per Madrid amb una certa permissivitat. És probable, en aquest sentit, que el govern del cardenal Portocarrero reaccionés en contra a partir del desembarcament de l'exèrcit aliat a Cadis l'estiu de 1702.

D'altra banda, no hi ha dubte que les dues edicions del *Clarín de la Europa* fetes a Barcelona que es conserven foren publicades amb posterioritat al maig de 1705, data de la mort de l'emperador Leopold I. A diferència de la versió feta a Madrid, en les edicions de Barcelona qui apareix esmentat com a cap del Sacre Imperi romanogermànic és Josep I, fill i successor de l'anterior.

Això no obstant, una edició del *Clarín de la Europa*, impresa molt probablement fora de Catalunya, circulava per Barcelona el 1704. El dia 20 de juny d'aquell any, un jutge es va personar a casa de Ramon Vilana Perles, al carrer del Regomir, acompanyat d'un agutzil i del notari Jeroni Casetas, el qual va deixar constància que «dins de un escriptori que demunt de una taula hi havia, en las quals feya lo negoci lo dit doctor Perlas, se ha trobat un codern de full de octau estampat a modo de pronòstich que comensa Clarín de la Europa, hipocresia descifrada, de España advertida, verdad declarada».⁴⁶

És possible que els exemplars del *Clarín de la Europa* arribessin a mans de Vilana Perles a través de Josep Duran, un jurista, partidari de l'arxiduc Carles, que el maig de 1704 havia participat en la conspiració contra el virrei Velasco per tal de facilitar el desembarcament aliat a Barcelona. Francesc de Castellví explica que Duran havia arribat de Madrid poc abans «y esparcido diferentes escritos a favor de la casa de Austria». Segons aquest historiador, el jurista hauria estat també qui, des de Madrid, va enviar els pamflets que foren trobats, com ha estat explicat, a casa del notari barceloní Gabriel Rossinés el 1702.⁴⁷

La condemna de Gensana

El 19 de gener de 1704, es a dir, un any i quatre mesos després de ser detingut, Joan Gensana escrivia als diputats de la Generalitat per informar-los que havia estat condemnat a sis anys de presó a Gibraltar i a quatre més de desterrament. Declarant-se, un cop més, del tot innocent, el sacerdot demanava a la institució catalana que intercedís per ell davant del cardenal Portocarrero.

Oy sábado, a las quatro de la tarde, me an notificado la sentencia de diez años de destierro, los seis cumplidos al peñón y los quatro a donde yo quisiera fuera del obispado, quiero dezir Arçobispado, de Toledo. [...] Suplico a V.M.

46. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (en endavant, AHPB), Jeroni Casetas, Quinzè manual, 884/7, 306-306v. Document recollit a A. GARCIA ESPUCHE, *Una societat assetjada. Barcelona, 1713-1714*, Barcelona, Empúries, 2014, 39.

47. CASTELLVÍ, *Narraciones...*, 447.

me favoresca de escribir al señor cardenal para que se minore la sentençia y se reduzga a quatro años de destierro. [...] Y buelbo a repetir que padesco innocentemente, que assí es y lo sienten perçonas de buen entendimiento.⁴⁸

En la documentació conservada no hi ha registre que la Generalitat intercedís per Gensana davant del cardenal Portocarrero. En canvi, sí que hi consta que, dues setmanes després, els diputats, «atenent que a dit don Joan Gensana no sols li continua lo mateix impediment per exercir lo dit càrrech de agent, sinó que també li durarà per molt llarch y diletat temps», van acordar el nomenament definitiu de Pau Abadal com a agent del General a la cort de Madrid.⁴⁹

Per la seva part, aconsellat pels advocats, Gensana va optar per recórrer davant del nunci del Vaticà a Madrid, per bé que l'oposició del cardenal Portocarrero ho va impedir. Amb tot, el sacerdot català va aconseguir que li fos rebaixada la pena a quatre anys de desterrament. Cap a final del mes d'abril de 1704 escrivia, de nou, als diputats, lamentant-se que no l'haguessin ajudat prou.

Sin embargo de haverme abandonado V.S.F. no puedo faltar a la obligación de participar como me hallo fuera de la cárcel y paseándome por la Corte, no obstante la iniqua sentençia que echó el vicario de Madrid contra mí y haver empeñado, por medio del señor Cardenal, a su Magestad, Dios le guarde, para que el señor Nuncio de Su Santidad no admitiese la apelación. [...] Se me an quitado los seis años del presidio y las costas perçonales, con que me an quedado los 4 años de destierro fuera del arçobispado de Toledo. Y se me rogó mucho para que consintiese esta sentençia, representándome el señor auditor que confesava mi inoçençia que le avían atadas las manos, afiançándome que presto le levantarían.⁵⁰

Una setmana després, en l'última carta que va enviar a la Generalitat, datada el 3 de maig de 1704, Gensana explicava que l'havien autoritzat a complir el desterrament a Conca. El sacerdot aprofitava per demanar als diputats que li permetessin viatjar a Barcelona a fer-los una visita i, fins i tot, insinuava que consideressin la possibilitat d'indemnitzar-lo.

El correo passado noticié a V.M. la salida de la cárcel, con todas las circunstancias. Oy me ha embiado a desir el señor auditor que si no quería ir fuera del Arçobispado que saliendo una legua fuera bastaría. [...] Y passo mañana si Dios es servido a Cuenca, que espero será bien recibido del señor obispo, que es hermano del señor Carlos Segundo, que goza de gloria, y amparará mi ignoçencia. [...] Si V.M. gusta de que passe ha essa ciudad,

48. ACA, Generalitat, Cartes rebudes, Sèrie R, 104, 8.

49. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1701, Part 5a, 263, 772v.

50. ACA, Generalitat, Cartes rebudes, Sèrie R, 106, 218.

passaré, como escribí el correo pasado. Y si conciderare V.M. que sea digno de algún socorro, lo estimaré mucho.⁵¹

Amb aquesta carta va quedar definitivament interrompuda la correspondència entre Joan Gensana i els diputats de la Generalitat. El seu rastre, però, reapareix almenys en dues ocasions, el 1709 i el 1712, signant sengles procures a Barcelona, en les quals es presentava com a «capellà del rei» Carles III.⁵²

Fins i tot, és possible que Gensana es trobés a Barcelona el 1714, durant el setge borbònic. Segons consta en un expedient de la Vicaria General, el març d'aquell any un botiguer de teles de Barcelona va deixar uns diners a un sacerdot que es deia Joan Gensana. En el supòsit que fos el mateix, hauria mort mentre dormia a l'hostal anomenat de Les Cabòries, situada a Les Gunyoles, al terme d'Avinyonet del Penedès, el 27 de juliol de 1716. com que no havia fet testament, els creditors van engegar un procés a través de la justícia eclesiàstica per cobrar els deutes. Les declaracions dels testimonis permeten suposar que, un cop acabada la guerra, Gensana vagava pel país sense gairebé diners i deixant molts deutes, sobretot en roba. Segons el relat de Francesc Rossell, rector de l'Avinyonet, fins pocs dies bans de morir va viure a casa seva, d'on va marxar precipitadament «per rahons indignas de posar-se en cartas». No queda clar si aquestes raons foren d'índole moral o política.⁵³

Conclusions

El cas de Joan Gensana serveix per constatar que poc després de la pujada de Felip V al tron espanyol, la dissidència austriacista ja era ben present a Madrid. Tot i que la informació recollida en aquest article no aporta prou dades per poder copsar la magnitud del fenomen, el que sí que és indubtable és que a la capital castellana, a banda del descontentament de les elits, existia, l'any 1702, un moviment de base, format principalment per capellans, que conspirava secretament contra el nou rei, es reunia de forma clandestina i feia circular pamflets d'opinió. Malauradament, la documentació disponible no ha permès resseguir les traces ni identificar els individus implicats que Gensana esmentava en les seves cartes. Al meu parer, aquest moviment conspirador, que ha passat completament desapercebut per la historiografia espanyola, no tenia cap relació amb l'afer de l'almirall de Castella.

De la mateixa manera, amb la documentació trobada –bàsicament la versió de l'encausat–, és fa difícil provar si Joan Gensana fou realment un d'aquests conspiradors, o bé, tal com ell no es cansava de repetir, fou una víctima innocent, possiblement utilitzada com a cap de turc per les autoritats de Madrid amb l'objectiu de justificar la seva eficiència a l'hora de reprimir els partidaris de l'arxiduc Carles.

51. ACA, Generalitat, Cartes rebudes, Sèrie R, 106, 238. El bisbe de Conca era Antonio Alonso de San Martín, fill il·legítim de Felip IV i, per tant, efectivament, germà de Carles II.

52. AHPB, Isidre Famades, Manual de 1709, 1709, 813/31, f. 197v; AHPB, Armenter Riera, Manual de 1712, 925/2, 231v.

53. Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB), Expedients i informacions, núm. 747, 1716.

Això no obstant, el fet que, en ser desterrat, decidís dirigir-se a Conca i posar-se sota l'aixopluc del bisbe d'aquesta ciutat, germà del rei Carles II, mostra quina era la simpatia que sentia pels Àustries, un afecte que s'entreveu també en el to nostàlgic que utilitzava quan es referia al difunt rei en les cartes que enviava a la Generalitat. A banda d'això, la presència de Gensana a Barcelona el 1709 i el 1712 ostentant el títol de capellà reial, constitueix, en aquest sentit, un altre indicador de la seva inclinació ideològica i política.

D'igual forma, el seu passat com a espia al servei de la monarquia hispànica durant la guerra dels Nou Anys, així com l'interès de la reina Marianna perquè fos designat agent del General, fa pensar que es tractava d'un personatge amb una certa experiència en les anomenades «clavegueres» de l'Estat. Cal tenir en compte, en aquest sentit, que el valedor de Gensana –o almenys qui va mediar per tal que fos nomenat agent del General– era el confessor de la reina, el caputxí Gabriel Pontiferrer, que pertanyia al clan austríac, enfrontat amb el cardenal Portocarrero i el sector proborbònic de la cort. No es pot descartar, per tant, que aquesta proximitat amb els partidaris de la casa d'Àustria hagués motivat que, amb l'arribada de Felip V, el sacerdot català es convertís en dissident i en un actiu conspirador.

El cas de Joan Gensana, d'altra banda, serveix també per mostrar la importància que va tenir la premsa d'opinió ja des dels primers mesos de la guerra de Successió. Fins i tot, tenint en compte que durant el judici va ser acusat d'enviar propaganda antiborbònica a Barcelona, resulta plausible pensar que Gensana es trobés entre els responsables de l'enviament de pamflets al notari Gabriel Rossinés, l'estiu de 1702. Cal recordar, en aquest sentit, que les detencions de l'un i de l'altre van coincidir pràcticament en el temps.

Fos com fos, l'empresonament de Joan Gensana mostra la rapidesa amb què el govern de Madrid, amb el cardenal Portocarrero al capdavant, va reaccionar després de l'atac aliat a les costes de Cadis el 1702, tement la possibilitat que les simpaties vers el moviment austriacista fessin forat a Madrid. A Castella, així doncs, igual com va succeir a Catalunya, a València i a Mallorca, hi hagué detencions de partidaris de l'arxiduc Carles d'Àustria fins i tot abans del primer intent dels aliats d'ocupar Barcelona el 1704.